

ЛЕТОПИС НА БЪЛГАРСКОТО ДОСТОЙНСТВО

(Юлия Николова. Бащи и синове. *Една клонка от свищовския Шишманов род*. Димитър Емануилов Шишманов. Иван Димитров Шишманов. Димитър Иванов Шишманов (лит. ред. Райна Константинова),
София: Издателство ИВРАЙ, 2022, ISBN 978-954-9388-99-2)

Доц. д-р Елена Гетова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Текстът представлява рецензия за новата книга на авторитетния изследовател на българската възрожденска литература и дългогодишен преподавател в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ доц. д-р Юлия Николова. Книгата ѝ „Бащи и синове. Една клонка от свищовския Шишманов род“ е посветена на 160-годишнината от рождението на проф. Иван Шишманов. Изследването обаче проследява не само пътя на известния учен и политик, но и на неговия баща Димитър Ем. Шишманов и на неговия наследник – Димитър Ив. Шишманов. Рецензията се фокусира върху няколко водещи теми в книгата, проследява новооткритите архивни документи, които представя авторката, и споделя лични оценки за приносните моменти в изследването.

Ключови думи: Юлия Николова, книгата „Бащи и синове“, Димитър Емануилов Шишманов. Иван Димитров Шишманов, Димитър Иванов Шишманов, Шишмановият род, Свищов

Всеки човек има своите добри и тъжни мигове, както пише за един от героите в книгата си „Бащи и синове“ доц. Юлия Николова. И наистина, Димитър Емануилов Шишманов има своите добри и светли, тъжни и изпитващи силата на волята и характера му мигове в Свищов. Той е една от клонките, разлистили своите щедри на ведрост и оптимизъм листове, разказващи истории, които неразривно ще се свържат с града на Дунав. Но не родният град на основателя на рода – Емануил Шишманов – град Видин, а богатият на търговски традиции и преклонение пред образоваността и културата друг забележителен крайдунавски град – Свищов.

Всяко време си има своите заслужаващи уважение и читателски интерес истории и хроники. Има и своите достойни за това изпитание и предизвикателство хронисти. Защото историята на една клонка от свищовския Шишманов род – бащата, синът и внукът Шишманови – не е само нишка, изплетена

от свидетелства, факти и лични разкази. Тази история е достойна за своята разказвачка, но и самата тя е достоен изследовател на една уникална семейна и универсална, личностна, но и национално значима за нас, българите, хроника на Шишмановия род.

Когато разчитаме посланията на филигранно изплетените нишки от човешките съдби на представителите на този свищовски род, ни прави впечатление една незабележима на пръв поглед подробност. В разказа за тези личности, вписали имената си в българската история, се забелязва спонтанна, но напълно основателна за тях качествена характеристика – това е тяхното *човешко достойнство*. Затова в книгата на доц. Юлия Николова ще открием написаното за Шишманови като семейна хроника за българи, създаващи достойни родови традиции, извършващи достойни дела, раждащи и отглеждащи достойни синове и дъщери, водещи достоен живот. Водещите личностни истории, моделите на поведение, житейските избори, които е трябвало да направят в своя път бащите и синовете Шишманови, налагат тази обобщаваща констатация за всички тях – те са достойни хора. Едва ли е случайност съпадението на фокуса върху човешкото достойнство в настоящата книга на Юлия Николова и радващата се на голяма популярност и на три издания енциклопедична история на Свищов през XIX век – също вдъхновено нейно дело – под заглавие „Достойно естъ. Свищов през XIX век до първото десетилетие на XX век. Личности. Събития. Факти“.

* * *

Може би е все пак е някак предсказуемо да се вглеждаме само в достойните за споменаване дела, любомъдри читателю, както пише Паисий в своята „История славянобългарска“. Да, когато се създава родова хроника, това е водещата тема за творещата ръка на хрониста. В случая с книгата „Бащи и синове“ това твърдение е както вярно и приложимо, така и не съвсем. Тук се срещаме със съдбата на един стар възрожденски род, отправил взор назад във времето в търсене на основанията за съществуването на своята фамилия, която брои 324 години от своето създаване, както четем в признанията на братовчеда на проф. Иван Шишманов – Емануил Александров Шишманов. И се питаме как разказът за превратностите в дългия път на тази фамилия да не е предизвикателство пред своя изследовател, защото тази дълга история ще съдържа и достойнство, но и крах и падение, разорение и скиталчество.

Съдбовните кръстопътища и неведомите житейски изпитания пред членовете на един стар възрожденски род, чиито корени се губят някъде в дълбините на Средновековието, отвеждат изследователката към богатството от забравени архивни следи. Ето какво споделя тя в главата от книгата си, посветена на Димитър Емануилов Шишманов: „Но архивите, способни да дадат живот след живота, се оказват по-благосклонни: в архива на проф. Иван Д. Шишманов вече век и половина се съхраняват 41 писма с интимен характер,

писани от неговия баща – Димитър Емануилов Шишманов, до неговата майка – Кириечи (Неделя) Иванова Божинова. Тези писма са може би единствен, неподправен образец на интимен диалог между любим и любима, между съпруг и съпруга от тази епоха“ (с. 30).

Като че ли неподготвеният читател ще подмине една немаловажна подробност в това изречение – и това е изразът „неподправен образец“. В епохата на Българското възраждане надникването в личния, интимен свят на човека е почти непозната територия. Писмени свидетелства за подобни интимно-любовни отношения трудно се откриват просто защото такива не са оставяни за идните поколения. Човешките отношения, бидейки на показ, когато са обществено ангажирани, остават тотално забулени в тайна и дискретност, когато засягат вълненията на влюбената, вдъхновена душа. Емоциите не са на показ – и поточно онези от тях, които напускат регламента и се оказват изключението от правилата за примерно и премерено поведение. Такива правила господстват и в писането на писма през Възраждането. Затова и този епизод от хрониката на Шишмановия род е изключително вълнуващ и докосващ човешкото въображение. Пиша за въображение, но съм наясно, че е естествено за човешката психика и читателско любопитство да потърсят визуалния образ, предизвикал тези интимни вълнения, за които четем в писмата на Димитър Ем. Шишманов. За щастие, книгата „Бащи и синове“ е поместила сред страниците си и десетки визии за героите на разказваните събития – портрети, снимки, произведения на художественото майсторство на известни портретисти, архивни следи. И затова с любопитство поглеждаме към fotografia на майката на известния професор Иван Шишманов – Кириечи, която е вдъхновителка не само на чудесните любовни признания на неговия баща. Тя е музата, пресъздадена в интимните поетически опити на неопитния творец, сред които откриваме любовно признание в акростих.

Шестнадесет години по-младата от съпруга си Кириечи ни поглежда от портрета с очите на невинно момиче, деликатно и нежно, осъзнаващо своя дълг пред съпруг и семейна чест. Това не лишава жената от fotografia от финес, лиризъм и женска суета, напълно присъщи на всяка жена, независимо от епохата, в която живее. В писмата откриваме и споделени насърчителни думи за нейната красота и добре поддържан външен вид. А годежният му подарък е писалище за любимата жена, за да може да чете и пише писма до обичания си съпруг, който често отсъства от дома – какво по-красноречиво доказателство, че между тези обикновени на пръв поглед възрожденски хора царят разбирателство, уважение и непрестанен стремеж да бъдат отдадени на другия. Синът Иван Димитров Шишманов е плод на тази любов. Той е не само първороден син, но е и специално обгрижен от своя амбициозен баща. Шишмановият род винаги ще държи да укрепи позициите си в областта на науката, дарителството, новите методи в образованието и приложението им

като позитивното знание, усвоено в елитни европейски учебни заведения.

„Всичките творчески търсения на Димитър Шишманов – четем в книгата на Ю. Николова – са подчинени на приетия доброволно от него дълг да образова, да поучава, да възпитава, да съгражда нови морални принципи за едно ново гражданско проевропейско общество. Но при всичката си изключителна дидактичност неговите творби залагат на емоционалното въздействие, на чувствата...“ (с. 86). Оказва се, че в личността на Димитър Ем. Шишманов са заложили посоките на развитие както на неговия син – Иван, така и на неговия внук – Димитър. Защото продължителят на свищовския род Шишманови е не само радетел на театралното дело, но и автор на драматургични текстове, преводач и адаптатор на популярни театрални постановки, реформатор на читалищното дело в града на Дунава, но и основател на първото търговско училище в Свищов. От тази дарби и интереси на бащата ще се поучи синът Иван и през целия си живот ще бъде отдаден на науката, просветата, театъра, подкрепата за реформите в българското образование.

И тук в книгата започва онзи дял, който ще разкаже за делата на сина – достоен син на един достоен баща. Синът Иван Шишманов реално израства без баща, защото го изгубва твърде млад. Димитър Шишманов умира на 42 години. Какви са поуки от тази трудна, но не непреодолима житейска загуба? Професор Иван Шишманов в книгата на доц. Николова влиза не само в онези познати на науката свои емблематични превъплъщения, наследство от неговия баща. Тук ние го виждаме като спътник и интригуващ изследовател и хронист на делата на народния поет Иван Вазов и като автор на интелигентни злободневно закачливи епиграми, отправили своите заядливи стрели към „героите“ на деня, към компрометирани се политици, вглежда се и разобличава недъзите на представители на различни професии. Но най-важното, което откриваме като извод в книгата на Ю. Николова по повод работата ѝ с откритите ръкописи на епиграмите на проф. Шишманов, е фактът, че: „Епиграми и портрети“ не са случайна книга, а своеобразно жизнеописание. По своему те се явяват и съкровени спомени-изповеди“ (с. 171). Фокусът на изследването е обърнат и към училищната политика на проф. Иван Шишманов, и към малко известното за роднинските отношения между видните свищовци Иван Шишманов и Алеко Константинов.

* * *

Иван и Димитър Шишманови и *екзистенциалната самота* е важен епизод от изследователския интерес в настоящата книга. И двамата са по своему житейски самотници. Независимо че имат спътнички в живота, те остават чувствително изолирани от възможностите за пълнота на изживяването на лично щастие. Имат блестящи политически кариери, реализация в науката (на бащата) и в литературата (на сина), но и двамата споделят дискретно и по различен свой начин собствената си личностна изолация и самота. За про-

фесора това ще бъде невъзможността за адекватна емоционално благодатна среда за общуване със съпругата му – чужденката Лидия, която така и не се вписва в българския контекст и свят; за сина Димитър, това той споделя в дневника си – ще се окаже бремето на една сложна семейна връзка, която не го дарява с необходимото емоционално удовлетворение. Димитър ще сподели и своята изолираност от българския народ: „Европейското“ ми възпитание и полуруската ми душа пречат да се почувствам напълно едно с народа ми, с тоя народ, когото така обичам, но когото така малко познавам“ (с. 179). Факт, който обяснява донякъде тематичните предпочитания в неговите художествени текстове.

Ако бих могла да открия само *две много забележителни* на фона на увлекателния разказ за семейство Шишманови *събития*, то те биха били – първото, това е невероятната история на раждането на най-известния български роман – „Под игото“ от Иван Вазов. Доц. Николова е описала стимулиращата роля на Иван Шишманов, благодарение на която днес имаме този паметник на националната литература. Второто – това е дневникът на Димитър Иванов Шишманов.

* * *

В заключение ще се спра на *няколко скъпи* за мен като читател наблюдения над книгата.

Първото е, че тази книга има своята дълга история. И не защото представя историята на един дълго просъществувал свищовски род, а защото историята на интереса към делото на проф. Иван Шишманов, породил и интерес към неговите предшественици и наследници, е също такава дълга лична история на доц. Николова, споделена в послеписа на книгата. „Всяка книга има своята история. Има я и тази. Тя се таи още в студентските години, когато проф. Петър Динеков разказваше за Шишмановия „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, за неговата програмна статия „Значението и задачите на нашата етнография“. И ми бе странно, че проф. Иван Шишманов нарича сборника своята втора рожба (в същата година, когато излиза първият му том – 1889 г., се ражда и синът му Димитър). А когато се появи сп. „Български фолклор“ (1975 г.), като орган на Института за фолклор към БАН, в първата му книжка проф. Динеков неслучайно помести писмата на проф. Иван Шишманов до неговия (тогава) студент Михаил Арнаудов. В тях го съветва какво и как трябва да прочете в библиотеките в чужбина. Писма – един ярък пример за взаимоотношенията между поколенията, между учителя и ученика“ (с. 201).

Второто наблюдение и лично пристрастие е свързано с нещо може би очевидно, но неназовано като обобщение от посланията на книгата. Това е споделянето на една както частно семейна, така и показателна за битието на българина историческа хроника. Тази историческа хроника обаче се отличава от многото подобни исторически свидетелства от епохата на Възраждането

по това, че макар да разказва за едни от най-бурните, динамични откъм събития, години от възрожденското време (1867/68 – 1875/6 и др.), в нея отсъстват предсказуемите за Възраждането теми и образи на въстания, бунтове, войни, революционна съпротива срещу поробителя. Четейки книгата, бихме могли да възстановим детайли *от мирното*, лично тихото битие на обикновения човек в тези десетилетия, защото бремето на робството хвърля твърде епизодични и едва доловими отблясъци върху историята на Шишмановия род. В разказаното увлекателно и с любов минало на този род като че ли забравяме за робската участ на българина, на заден план остават фрагментите на националната борба и на националната съпротива – щрихи от историята, с които неминуемо свързваме епохата на Възраждането.

Третото лично пристрастие и находка за мен в настоящата книга е *усещането за време*. Фамилията Шишманови има и щастието, и проклятието да живее в интересни времена – в гънките на исторически противоречия, в екзалтацията на епохи на радикални промени. Това е време на големите исторически преходи, маркиращи както хода на голямата История, така и малките лични семейни истории на членовете на тази фамилия. Кой са тези капитално значими епохи в българската история, свързани и с историята на Шишманови?

1. Това е възрожденският XIX век. Век, в който се разгръщат търговската и реформаторската дейност на Димитър Шишманов – бащата, който в годините между 1864 и 1872 е принуден да кръстосва несигурните пътища на Османската империя.

2. Това е следосвободенската политическа реалност, която е, образно казано, „инкубатор“ на новите политически лидери. И се получава една особена симбиоза между епоха, очакваща своите строители, и личностите, които се опитват да отговорят на високите очаквания на тази предизвикателна серия от събития в българската история. Епоха на противоречиви страсти и нови съмнителни „герои“. Но именно в този период се утвърждава личността на проф. Иван Шишманов.

3. Това е преломната епоха на войните от 30-те и 40-те години на XX век, на грандиозните катаклизми и световни кризи. Една епоха, която е предхождана от междувоенното измамно спокойствие на 20-та – 30-те години, но носеща вече предчувствието за световна война. Вдъхновяваща, но и дълбоко вътрешно неспокойна епоха, която се оказва гибелна за Димитър Шишманов – сина. Този така обичан единствен продължител на рода Шишманови, който става „жертва“ на еснафски порядки в личен план и реална жертва на настъпващите капитални промени в световен мащаб, на един нов ред, чието установяване взема своите неминуеми, много често невинни, жертви.

И накрая, това е книга, която не ти се иска да приключиш. Всеки сюжет, който се докосва до Шишмановия род, подема една нова нишка на човешкото битие, рисува нов образ на обикновеното ежедневие, вплита нова „клонка“

от поредната интригуваща лична история. Затова, мисля си, една рецензия, естествено, не може да каже всичко за книгата, но тя има мисията да спечели читатели на ценното познание за нашето минало. Минало, без познаването на което не бихме отправили любопитен, но и компетентен взор към бъдещето.

A CHRONICLE OF BULGARIAN DIGNITY

Yulia Nikolova. *Fathers and Sons. A Branch of Svishtov's Shishman Family Tree*. Dimitar Emanuilov Shishmanov. Ivan Dimitrov Shishmanov. Dimitar Ivanov Shishmanov (ed. by Rayna Konstantinova, Sofia: IVRAI Publishing, 2022, ISBN 978-954-9388-99-2

Abstract. The present text reviews the newest book by the authoritative researcher of Bulgarian literature of the Revival period and longtime lecturer at Paisii Hilendarski University of Plovdiv – Associate Professor Yulia Nikolova, PhD. Her book, titled *Fathers and Sons. A Branch of Svishtov's Shishman Family Tree*, is dedicated to the 160th anniversary of the birth of Professor Ivan Shishmanov. The study teases out not only the life of the famous researcher and politician, but also the lives of his father, Dimitar Emanuilov Shishmanov, and his son, Ivan Dimitrov Shishmanov. The review focuses on a few key topics from the book, discusses the newly uncovered archive papers the author presents, and comments on the original contributions of the study.

Keywords: Yulia Nikolova; *Fathers and Sons* (book); Dimitar Emanuilov Shishmanov; Ivan Dimitrov Shishmanov; Dimitar Ivanov Shishmanov; city of Svishtov; the Shishman Family Tree.

✉ **Dr. Elena Getova, Assoc. Prof.**

Faculty of Philology
Department of Bulgarian Literature and Literary Theory
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
E-mail: egetova@uni-plovdiv.bg